

Маргарита Олександрівна Чумак,
магістрант Київського університету
імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна

УДК [378:373.3]37013

ПРОФЕСІЙНІ ЦІННОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК ЧИННИК ЙОГО ОСОБИСТІСНОГО СТАНОВЛЕННЯ

В статті освітається проблема професійних цінностей майбутнього вчителя початкової школи, визначаються основи його особистісного становлення. Процес формування професійних цінностей вчителя початкової школи обумовлений стратегічними задачами реформування та створення нової системи освіти на основі прогресивних концепцій, інноваційного основи діяльності сучасної школи. Процес оволодіння особистістю професійними цінностями проходить ряд послідовних етапів: орієнтація в педагогічній дійсності та придбання професійних знань, умінь, навичок; застосування придбаних знань та навичок на практиці; створення власних професійних цінностей на основі загальноприйнятих та гуманістичних. Ця проблема особливо актуальна для вчителя початкової школи, оскільки компоненти, що характеризують особистість педагога, забезпечують його професійні функції та дозволяють взаємодіяти з дітьми та їхніми батьками. До основних професійних цінностей, що визначають становлення спеціаліста, важливо віднести цінності, пов'язані з розумінням об'єктивної необхідності та спеціальної значимості для суспільства професії вчителя початкової школи. Педагогічна підготовка майбутнього вчителя початкової школи повинна передбачати набуття теоретичних професійних знань та формування практичних умінь та навичок професійної компетентності, пов'язаних між собою.

Ключевые слова: професійні цінності, професійно-педагогічна спрямованість, професійна підготовка, особистісно-професійне становлення, вчитель початкової школи.

In this article author reveals the problem of professional values of future primary school teacher, defines the basics of his personal formation.

The strategic tasks of creating the new system of education, implementing the innovative background and progressive concepts into the functioning of modern educational institutions stipulate the process of forming the professional values acquirement are orienting in pedagogic reality and obtaining professional knowledge and skills; applying of these obtained knowledge and skills in practice; creating of own professional values based on generally accepted and panhuman ones. Especially it is actual for primary school teacher because the values, which are characterizing the personality of pedagogue, supply his professional activity, provide opportunity to communicate with pupils and their parents. Values connected with the understanding of society are vital professional values which define the formation of pedagogic university graduate as a specialist. The pedagogic training of future primary school teacher has to contain both getting the theoretic professional knowledge and forming the practical skills of professional competence, which are interconnected.

Key words: professional values, professional and pedagogic orientation, professional training, personal and professional formation, teacher of primary school.

Процес формування професійних цінностей вчителя початкової школи зумовлено стратегічними завданнями реформування та створення нової системи освіти на основі прогресивних концепцій, інноваційного підґрунтя діяльності сучасної школи.

Аналіз науково-педагогічних досліджень та публікацій свідчить, що проблемою формування професійних цінностей педагога, зокрема вчителя

початкової школи, займалися С. Бадюл, Н. Кузьміна, С. Мартиненко, В. М'ясищев, Г. Нагорна, Л. Хоружа, Р. Хмельюк та інші вчені. Вивчення окресленої проблеми підтвердило, що професійні цінності вчителя є важливим чинником підготовки й професійно-особистісного становлення майбутнього вчителя. Багатогранність цінностей у структурі особистості дає змогу досліджувати їх у контексті багатьох феноменів: світогляду,

мислення діяльності. Процес оволодіння особистістю професійними цінностями проходить послідовні етапи:

- орієнтація в педагогічній дійсності і набуття професійних знань, умінь та навичок;
- застосування набутих знань та навичок на практиці;
- створення власних професійних цінностей на основі загальноприйнятих і загальнолюдських.

Нами встановлено, що одним із важливих завдань є визначення індикаторних характеристик, які фіксують професійно значущі цінності вчителя початкової школи, що виникають у професійній діяльності. Наявність професійних цінностей забезпечує сумлінне ставлення до майбутньої професійної діяльності, спонукає людину до пошуку творчості, вдосконалює у свідомості студента умовну модель майбутньої фахової діяльності, що слугуватиме орієнтиром у професійному саморозвитку. Так, психолого-педагогічними характеристиками професії вчителя початкової школи є особистісні якості. Їх умовно можна поділити на три основні групи: емоційні, мотиваційні, інтелектуальні. Ця проблема актуальна щодо цієї професії, оскільки компоненти, що характеризують особистість вчителя, забезпечують його професійні функції і дають змогу взаємодіяти з учнями та їхніми батьками.

Учитель початкової школи охоплює своєю діяльністю все, що пов'язано з навчанням дітей молодшого шкільного віку, ставленням до довкілля, конкретними предметами шкільного життя в цілому і роботу з батьками. Перший учитель може допомогти дитині стати успішним учнем, набути впевненості в собі. Це відбудеться, якщо вчитель володіє власним культурним потенціалом. Успіх професійної діяльності залежить від задоволеності професійною діяльністю, інтересу, безпосередньої організації та управління об'єктивними і суб'єктивними елементами, з якими пов'язано цей вид діяльності. Світоглядна позиція, відображаючи систему активних стосунків учителя у професійній діяльності та її основну цінність – дитину, визначає професійну спрямованість фахівця.

Деякі науковці (З. Курлянд, Л. Нечаєва, Р. Хмелюк) стверджують, що професійно-педагогічна спрямованість характеризується:

- наявністю стійкого інтересу до педагогічної діяльності, потребою займатися нею, що виявляється у прагненні до професійного розвитку та вдосконалення;
- усвідомленням високої соціальної та особистісної значущості педагогічної творчості;
- професійною готовністю до педагогічної діяльності [8].

Р. Хмелюк зазначає, що «професійно-педагогічна спрямованість як провідна професійна властивість особистості дозволяє вчителю проникати в закономірну сутність педагогічних явищ і процесів, адекватно орієнтуватися у створюваних ситуаціях, передбачати цілеспрямовані способи впливу на духовний світ вихованців» [8]. На думку вченого, професійно-педагогічна спрямованість формується у процесі спеціальної підготовки. Автор акцентує увагу на тому, що

вона, за сутністю, виражається в усвідомленості педагогічної професії, стійкому позитивному ставленні до неї, здатності до спілкування і роботи з дітьми [8].

Аналогічне розуміння сутності професійно-педагогічної спрямованості особистості вчителя знаходимо у працях В. Аганісян, С. Годнік, С. Єрмакової, Е. Карпової, Л. Суринової та інших авторів. Подібною точки зору дотримується В. М'ясищев, який визначає спрямованість особистості «як вибіркочку активність у її стосунках і діяльності» [6]. В. Мерлін розуміє під спрямованістю особистості «такі психічні властивості, що визначають загальний напрямок діяльності людини в різних конкретних обставинах життя» [5].

З урахуванням зазначеного вважаємо, що *спрямованість особистості* – це сукупність стійких мотивів, інтересів, цінностей, які спрямовують діяльність щодо об'єктивної дійсності. Тому показниками спрямованості є відношення людини до суспільства, праці, подій, інших людей, до себе, а під відношенням розуміємо вибіркочку, усвідомлений зв'язок людини з об'єктом.

Аналіз навчальних планів підготовки дав змогу встановити, що професійну спрямованість сучасних фахівців окреслено комплексом педагогічних дисциплін, що є основою в системі підготовки студента. Підвищення якості професійної підготовки досягається різними шляхами, а саме:

- модернізацією змісту навчально-виховного процесу відповідно до останніх досягнень науки й практики;
- підвищенням науково-педагогічної кваліфікації, активним залученням до участі у творчій діяльності;
- оновленням навчально-методичної та науково-експериментальної бази для вдосконалення практичних умінь та навичок.

Чітко виражена спрямованість на загальнолюдські цінності створює передумови для формування професійно значущих цінностей. Так, професійними цінностями вчителя початкової школи є: *цілеспрямованість, принциповість, самостійність, ініціативність, стійкість, організованість, витримка* тощо. Вони слугують важливою передумовою успішного становлення майбутнього вчителя, формування у нього позитивних мотивів, що також визначають ставлення до майбутньої діяльності.

Дослідниця Н. Кузьміна визначає основні компоненти професійної спрямованості особистості вчителя, серед яких варто виокремити:

- свідомість суспільної значущості професії вчителя (когнітивний компонент);
- задоволеність обраною педагогічною професією, мотивація професійної діяльності (емоційний компонент);
- усвідомлення й самооцінка майбутніми вчителями педагогічних здібностей, їхнє ставлення до труднощів у професійній діяльності (дійовий компонент) [3].

Учена виділяє й характеризує чотири рівні діяльності вчителя: 1) репродуктивний (мінімальний);

2) адаптивний (низький); 3) локально-моделювальний (середній); 4) системно-моделювальний (вищий). Відповідно до них можемо виділити такі етапи розвитку педагогічного професіоналізму вчителя, як:

- володіння основами професії, успішне застосування відомих прийомів діяльності на практиці (вчитель-професіонал);
- застосування у педагогічній практиці разом з апробованими засобами нових оригінальних підходів до розв'язання завдань, а також їх успішна реалізація у власній діяльності (вчитель-новатор);
- уміння вчителя не лише пропонувати нові ідеї, застосовувати їх у професійній діяльності, але й науково обгрунтовано оцінювати їх ефективність і можливість передачі іншим (учитель-дослідник).

Визначення шляхів професійного становлення вчителя початкової школи в умовах сьогодення висвітлено у працях О. Абдулліної (загально-педагогічна підготовка студентів); С. Гончаренко (самостійна робота студентів на прикладі їхньої методичної підготовки); Е. Гармаш (формування педагогічної культури майбутнього вчителя); І. Зязюна, Л. Рувінського (формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя); Н. Кічук (формування інтересу до загально-педагогічної діяльності студентів); Г. Нагорної (формування професійного мислення студентів); Н. Хмель (теоретичні основи професійної підготовки вчителя); Р. Хмелюк (формування професійно-педагогічної спрямованості). Це дозволило врахувати наявність у студентської молоді спрямованості на такі основні види діяльності у процесі професійного становлення, як:

- *пізнавальну*, сутність якої полягає в розумінні значущості знань, розвитку пізнавальних процесів і стимулюванні інтересу до обраної професії;
- *перетворювальну*, спрямовану на практичне втілення знань та вмій у професійній діяльності;
- *комунікативну*, що передбачає активні види і форми спілкування;
- *оцінювальну*, що актуалізує готовність і активність майбутніх фахівців у різних формах навчально-виховного процесу, а також розвиває самооцінку;
- *дослідницьку*, спрямовану на розвиток творчих здібностей [7, 9].

Зазначені види діяльності визначають компоненти процесу формування професійних цінностей і впливають на професійне становлення майбутніх фахівців. Суттєвою характеристикою особистості є те, що вона є суб'єктом, здатним самостійно реалізовувати цінності у власній діяльності. Особистісні цінності суб'єкта у процесі діяльності інтегруються в цілісну індивідуальність, яка вміло формує професійні цінності.

Отже, основується на аналізі психолого-педагогічної літератури, вважаємо необхідним звернути увагу на феномен професійних цінностей з позицій *мотиваційного, змістово-процесуального та рефлексивного* компонентів. Означені професійні цінності вчителя не є вродженим явищем, вони формуються і розвиваються внаслідок набуття досвіду людини.

Згідно з визнаними науковими підходами (Н. Кузьміна, В. Сластьонін, О. Щербаков) *мотиваційний компонент* покладено в основу інших складових професійних цінностей. Складниками мотиваційного компонента є наявність професійних мотивів та зацікавленості в оволодінні професією вчителя, а також усвідомлення значущості професійних цінностей.

Змістово-процесуальний компонент відображає існуючий рівень теоретичних знань, практичних умінь та навичок, необхідних для практичної діяльності майбутнього вчителя початкової школи.

Рефлексивний компонент професійних цінностей охоплює самопізнання та самооцінку професійної діяльності, що виражається шляхом розвитку професійної спрямованості.

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури, здійснений з метою з'ясування стану досліджуваної проблеми професійних цінностей, як основи процесу становлення майбутнього фахівця, дає підстави для наступних узагальнень та висновків.

Нами встановлено, що феномен професійних цінностей є багатоаспектним і багаторівневим утворенням. Складність його науково-педагогічного усвідомлення пов'язана з тим, що професійні цінності одночасно можна розглядати як вирішальні моменти в професійному становленні майбутнього вчителя початкової школи. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки домінує підхід до визначення професійних цінностей, як таких якостей особистості, що забезпечують успішний перехід від системи вищої освіти до професійної діяльності. Дослідження процесу становлення майбутніх учителів початкової школи на основі оволодіння професійними цінностями є теоретично і практично значущим. Психологічний аспект професійного інтересу полягає в тому, що він проявляється в індивідуальних особливостях особистості, її психічних процесах, що охоплюють інтелектуальний, мотиваційний та емоційний компоненти, і формується у процесі діяльності.

Якщо розглядати цінності як невідокремлений елемент професійної діяльності, органічний складник її цілісності, що проявляє себе на етапах її підготовки і виконання, то вважаємо правомірним припустити, що сама собою цінність не може володіти змістовними характеристиками без співвіднесення з особистістю та професійною діяльністю, що нею реалізується. Механізм професійних цінностей вчителя початкової школи можна пояснити через призму властивостей та стосунків суб'єкта, завдяки яким відбувається його професійне становлення. Таким чином, професійні цінності є результатом складної трансформації інтересів, мотивів, потреб, що відбувається під впливом практики, усвідомлення, переосмислення.

У процесі особистісно-професійного становлення майбутнього вчителя початкової школи відбувається зміна уявлень про професійну діяльність. Виділення студентом того чи іншого аспекту професійної діяльності, як значущого, визначається умовами її життєдіяльності. Професійне становлення майбутнього

фахівця передбачає розв'язання двох пріоритетних завдань: *психологічного* та *педагогічного*. Шляхом психологічного аспекту здійснюється формування тих цінностей, що визначають позитивне ставлення до професійної діяльності, які, виконуючи мотиваційну функцію, є інтелектуальними, емоційними та іншими явищами. До них можна віднести: гуманізм, комунікабельність, толерантність, емоційність, професіоналізм, людяність, взаєморозуміння тощо.

До основних професійних цінностей, що визначають становлення фахівця, важливо віднести цінності, які пов'язані з усвідомленням об'єктивної потреби та спеціальної значущості для суспільства професії вчителя початкової школи. Педагогічна підготовка майбутнього вчителя початкової школи має передбачати набуття теоретичних професійних знань і формування практичних умінь та навичок професійної компетентності, пов'язаних між собою.

Таким чином, на основі проаналізованих наукових джерел, власного професійного досвіду, можна зробити висновок, що професійні цінності (як складні утворення) відображають різні форми та взаємодії суспільного й індивідуального в особистості майбутнього вчителя початкової школи. Вони формуються під впливом об'єктивної дійсності, шляхом оволодіння професійними знаннями, вміннями та навичками. На цій підставі суб'єкт (учитель початкової школи) реалізує засвоєні професійні цінності, порівнюючи їх з власними переконаннями, потребами та інтересами. Психологічний і педагогічний аспекти підготовки майбутнього фахівця формують у структурі особистості професійні ціннісні орієнтації, а також цінності, що є вихідним чинником особистісно-професійного становлення майбутнього вчителя початкової школи.

Використані літературні джерела

1. Бадюл С. С. Діагностика рівня сформованості професійно-педагогічних цінностей майбутніх учителів початкових класів / С. С. Бадюл // Наука і освіта. – Одеса, 2002. – № 2. – С. 71–72.

2. Бадюл С. С. Усвідомлення значимості професійно-педагогічних цінностей як умова їх успішного формування / С. С. Бадюл // Актуальные вопросы совершенствования подготовки конкурентоспособных специалистов в новых социально-экономических условиях: сб. мат. Междунар. науч.-метод. конф. – Севастополь, 2002. – С. 123–126.

3. Кузьмина Н. В. Методы для анализа деятельности педагогов: Метод. рекомендації / Н. В. Кузьмина. – Изд-во ЛГУ, 1970. – 116 с.

4. Мартиненко С. М. Діагностична діяльність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: Монографія / С. М. Мартиненко. – Київський міський педагогічний ун-т ім. Б. Д. Грінченка. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2008. – 434 с.

5. Мерлин В. С. Структура личности: характер, способности, самосознание / В. С. Мерлин. – Пермь: ПГПИ, 1990. – 107 с.

6. Мясищев В. Н. Психология отношений: избранные психологические труды / В. Н. Мясищев; Сост. В. А. Журавель; Подред. А. А. Бодалева // Акад. пед. и соц. наук. Моск. психолого-соц. и-т. – М., Воронеж: «Ин-т практ. психологии», НПО МОДЕК, 1995. – 356 с.

7. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: Монографія / Л. Л. Хоружа. – К.: «Преса України», 2003. – 319 с.

8. Хмельюк Р. И. Удовлетворенность деятельностью как один из показателей его эмоционального состояния / Р. И. Хмельюк, З. Н. Курлянд, Л. В. Нечаева // Диагностика и регуляция эмоциональных состояний. – М., 1990. – С. 91–97.